

कारखाने अधिनियम, १९४८ मधील
तरतुदीनुसार प्राधिकृती करण्यात येणाऱ्या
प्रमाणक शल्यचिकित्सकांच्या प्राधिकृतीबाबतचे
निकष

महाराष्ट्र शासन
उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग
शासन निर्णय क्रमांक:- एफएसी-२०२३/प्र.क्र.२९८/कामगार-४
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा रोड, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक:- २९ फेब्रुवारी, २०२४.

- वाचा:-** १) शासनाचे क्र. एफएसी २२००३/(१९९६) कामगार-४ दि. १.०३.२००५ चे पत्र
२) शासनाचे क्र.एफएसी-०८/प्र.क्र.२६०/काम-४ दि.०६.०८.२००९ चे पत्र
३) शासनाचे क्र.एफएसी-२००८/प्र.क्र.२६०/काम-४ दि.१८.०९.२०११ चे पत्र
४) शासनाचे क्र.एफएसी-२०१४/प्र.क्र.१८३/काम-४ दि.२३.०७.२०१५ चे पत्र
५) संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य यांचे क्र.औ.सु.व.आ./वैद्यकीय/३५४९/९,
दि.२०.०७.२०२० चे पत्र
६) संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य यांचे
क्र.औ.सु.व.आ./वैद्यकीय/१९३३४/१०, दि.०९.११.२०२२ चे पत्र
७) संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य यांचे क्र.औ.सु.व.आ./वैद्यकीय/२२७/१०,
दि.११.०१.२०२४ चे पत्र

प्रस्तावना :-

कारखाने अधिनियम, १९४८ मधील तरतुदीनुसार राज्यातील विविध कारखान्यात कामगारांना होणाऱ्या व्यावसायिक आजारापासून संरक्षण मिळण्याच्या दृष्टीकोनातून वैद्यकीय तपासणीकरिता वैद्यकीय व्यावसायिकांना प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून तात्पुरत्या कालावधीकरिता प्राधिकृती देण्यात येते. कारखान्यातील कामगारांची योग्यरित्या तपासणी व्हावी व त्यांना अनारोग्यास सामोरे जाऊ लागू नये, या सामाजिक जाणिवेतून सदरची प्राधिकृती देण्याचे मुळ प्रायोजन आहे. त्याकरिता शासनाने संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय यांच्याशी विचारविनिमय करून दिनांक ०१.०३.२००५ व त्यानंतर दिनांक ०६.०८.२००९ व दिनांक १८.०९.२०११ रोजीच्या पत्रांन्वये मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्यात आलेल्या होत्या. त्यानंतर दिनांक २३.०७.२०१५ च्या पत्रांन्वये सुधारित मार्गदर्शक सूचनांच्या अनुषंगाने या कामकाजाच्या संनियंत्रणासाठी समिती नियुक्त करण्यात आली होती. सदरस्थितीत प्रमाणक शल्यचिकित्सकांच्या प्राधिकृती राज्यामध्ये मोठ्या प्रमाणावर करण्यात आलेल्या आहेत. या प्राधिकृतीदरम्यान अथवा कामगारांच्या वेळोवेळी होणाऱ्या तपासणी दरम्यान आढळून आलेल्या त्रुटी, तसेच कामगारांची वैद्यकीय तपासणी अधिक चांगल्या प्रमाणात होऊन त्यांचा त्यांना लाभ मिळावा व एकंदरीतच कामकाजामध्ये पारदर्शकता येण्याच्या दृष्टीकोनातून विद्यमान निकषामध्ये बदल करण्याबाबत संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय यांनी शासनास संदर्भ क्र. ५, ६ व ७ च्या पत्रांन्वये प्रस्ताव सादर केलेले आहेत. त्यास अनुसरून सुधारीत निकषांना मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

तसेच, प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी स्वतः कारखान्यात उपस्थित राहून तपासणी करणे बंधनकारक आहे. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी कारखान्यातील कामगारांची वैद्यकीय तपासणी केल्यानंतर कामगारांची संख्या, व्यवसायजन्य आजार झालेल्या कामगारांचा तपशील इत्यादी माहिती दर महिन्याला संचालनालयाकडे सादर करणे अपेक्षित असते. या सर्व बाबी अधिक प्रभावीपणे आणि जलद

गतीने (Real time) होऊन त्याच्या आधारे कारखाने अधिनियम,१९४८ मधील तरतूदीनुसार होणारी कार्यवाही पारदर्शक, अचुक आणि काटेकोर होण्याच्या दृष्टीकोनातून ऑनलाईन प्रणाली आणि मोबाईल ॲप्लिकेशन विकसित करून त्याचा वापर करण्याची बाब सुध्दा शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

कारखाने अधिनियम, १९४८ च्या कलम १०(२) मधील तरतूदीनुसार प्राधिकृत करण्यात येणा-या प्रमाणक शल्यचिकित्सकांच्या प्राधिकृती व कार्यपध्दतीबाबत यापुर्वी संदर्भ क्र. १, २ ,३ व ४ नुसार निर्गमित केलेली शासन पत्रे अधिक्रमित करण्यात येत असून खाली नमूद केलेल्या सुधारित निकषांना मान्यता देण्यात येत आहे :-

१. अर्जदार वैद्यकीय शाखेतील मान्यताप्राप्त विद्यापीठाचा एमबीबीएस पदवीधारक असावा व महाराष्ट्र वैद्यकीय परिषदेकडे (Maharashtra Medical Council) नोंदणीकृत असावा. त्याव्यतिरिक्त डी.पी.एच. किंवा डी.आय.एच. ही मान्यताप्राप्त विद्यापीठाची पोस्ट ग्रॅज्युएट पदविका प्राप्त असलेला किंवा इंडस्ट्रीयल हेल्थ या विषयात किमान ३ महिन्यांच्या कालावधीचा शासन मान्यता प्राप्त कोर्स (ए.एफ.आय.एच) केलेला असावा.

२. अर्जदारास कारखान्यामधील वैद्यकीय कामाचा किमान ५ वर्षांचा अनुभव असणे आवश्यक आहे.

३. अर्ज करतेवेळी अर्जदाराचे वय ५८ वर्षांपेक्षा अधिक असू नये.

४. अर्जदाराकडे स्वतःचा सर्व वैद्यकीय सोयीनीयुक्त असा दवाखाना / स्वतः चे हॉस्पिटल असावे.

५. दवाखान्यात विविध चाचण्यांसाठी आवश्यक असलेली किमान खालील उपकरणे उपलब्ध असावीत:-

- १) स्टेथोस्कोप, २) ब्लड प्रेशर तपासण्याचे उपकरण, ३) व्हिजन चार्ट, ४) वजनकाटा, ५) इ.एन.टी.चेकिंग किट, ६) स्पायरोमीटर संबंधित उपकरण (लंग फंक्शन टेस्टकरिता), ७) ऑडिओमीटर संबंधित उपकरण, ८) इ.सी.जी. मशीन, ९) क्ष-किरण उपकरण, १०) अॅन्ड्रॉईड मोबाईल/टॅबलेट

वरील उपकरणे हाताळण्यासाठी अर्हता प्राप्त कर्मचारी असावेत.

६. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक हा एखाद्या कारखान्याचा भोगवटादार किंवा त्या कारखान्यात किंवा त्यात चालणाऱ्या कोणत्याही प्रक्रियेत किंवा व्यवसायात किंवा त्या कारखान्याशी संबंधित असलेल्या कोणत्याही पेटंटमध्ये यंत्रसामुग्रीशी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष रीतीने हितसंबंधीत नसावा.

७. तसेच कोणत्याही कारखान्यात फॅक्टरी मेडिकल ऑफिसर म्हणून कार्यरत नसावा. अर्जदाराने कोणत्याही कारखान्यात फॅक्टरी मेडिकल ऑफिसर म्हणून कार्यरत नसल्याचे प्रतिज्ञापत्र सादर करावे.

८. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी कारखाने अधिनियम, १९४८ च्या कलम १० (४) (अ)(ब) (क) आणि महाराष्ट्र कारखाने नियम ,१९६३ च्या नियम १८ मधील तरतूदीनुसार कर्तव्ये पार पाडावीत.

९. प्रमाणक शल्यचिकित्सकांच्या प्राधिकृतीचा कालावधी दोन वर्षांचा असेल.

१०. प्रमाणक शल्यचिकित्सक प्राधिकृतीसाठी अर्ज सोबतच्या परिशिष्टामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे सादर करण्यात यावा.

११. प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून प्राधिकृतीकरीता संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, मुंबई यांच्याकडे विहित नमुन्यात अर्ज करावा व अर्ज शुल्क म्हणून अर्जासोबत रु.२५,०००/- प्रति जिल्हा

इतकी रक्कम ग्रास प्रणालीमार्फत संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई यांचे नावे भरून त्याच्या चलनाची प्रत अर्जासोबत पाठवावी.

१२. तसेच प्रस्तुत शासन निर्णय निर्गमित होण्यापूर्वी शासनाकडे/संचालकांकडे एखाद्या अर्जदाराने यापूर्वीच्या निकषाप्रमाणे अर्ज केला असल्यास,

अ) जे अर्जदार सुधारित निकषांची पूर्तता करत नाहीत आणि असे अर्जदार पात्र नसल्यास त्यांचे शुल्क परत करण्यात यावे.

ब) जे अर्जदार निकषांची पूर्तता करतात, त्यांनी उर्वरित शुल्कासह सुधारीत अर्ज सादर करावा.

१३. अर्जदाराने प्रमाणक शल्यचिकित्सक प्राधिकृतीसाठीचा अर्ज सादर केल्यानंतर अर्जाची छाननी करून संचालनालयाकडून शासनाकडे प्रस्ताव पाठवावा. शासनाकडून मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर संबंधित अर्जदाराच्या प्राधिकृतीचे आदेश संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय यांच्या आस्थपनेवरील प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी तातडीने निर्गमित करावेत.

१४. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सकांनी त्यांना प्राधिकृत केलेल्या कालावधीनंतर काम करू नये. अशाप्रकारे प्राधिकृती नसताना केलेली वैद्यकीय तपासणी ग्राह्य धरली जाणार नाही. त्यानुषंगाने संचालकांनी संबंधित कारखाना व्यवस्थापनास लेखी स्वरूपात कळवणे बंधनकारक राहिल.

१५. वैद्यकीय तपासणीसाठी शासनाने वेळोवेळी ठरविलेल्या दरापेक्षा जास्त दर आकारण्यात येऊ नये.

१६. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी एका कारखान्यात एकदा कामगारांची वैद्यकीय तपासणी केल्यानंतर पुढील दोन वर्षे त्याच कारखान्यात कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करू नये.

१७. राष्ट्रीय परीक्षण आणि अंशशोधन प्रयोगशाळा प्रत्यायन बोर्ड (National Accreditation Board for Testing and Calibration Laboratories) यांच्याकडून मान्यताप्राप्त वैद्यकीय प्रयोगशाळेतून रक्त आणि लघवी तसेच इतर नमुने यांची तपासणी करणे बंधनकारक राहिल.

१८. प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून काम करण्याच्या प्राधिकृतीसाठी लगतच्या ३ जिल्ह्यांसाठी अर्ज करता येईल. तथापि, ज्या जिल्ह्यांमध्ये प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक नाही किंवा कोणीही प्राधिकृतीकरिता अर्ज केलेला नाही, अशा अधिकच्या एका जिल्ह्याची प्राधिकृती शासनाकडून देण्यात येईल व ती प्राधिकृती प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सकास बंधनकारक असेल.

१९. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी दिलेल्या माहितीत काहीही बदल झाल्यास त्यांनी संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांना त्याबाबत एका महिन्याच्या आत कळविणे बंधनकारक राहिल.

२०. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांच्यामार्फत कारखान्यातील होणाऱ्या कामगारांच्या तपासणीमध्ये पारदर्शकता, अचुकता व काटेकोरपणा येण्याच्या दृष्टीकोनातून तसेच जलदगतीने अद्ययावत माहिती मिळावी याकरिता ऑनलाईन प्रणाली आणि मोबाईल ॲप्लीकेशन विकसित करून त्यानुसार कार्यवाही करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. त्यास अनुसरून खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी:-

अ. प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी कारखान्यातील कामगारांची तपासणी सुरु करण्यापूर्वी कमीत कमी १ दिवस आधी मोबाईल ॲप्लीकेशनद्वारे किंवा ऑनलाईन प्रणालीद्वारे संचालनालयास आगाऊ सुचना देणे बंधनकारक राहिल.

- ब) प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी प्रत्येक कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करत असतानाचा स्वतः सोबतचा फोटो मोबाईल ॲप्लिकेशनमधून सादर करावा.
- क) वैद्यकीय तपासणीच्या प्रत्येक दिवशी तपासणी केलेल्या कामगारांच्या संख्येबाबतची आवश्यक ती माहिती मोबाईल ॲप्लिकेशनद्वारे अपलोड करणे बंधनकारक राहिल.
- ड) महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ च्या नियम १८-अ अन्वये कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करावयाची असल्यास तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या प्रती तास १५ पेक्षा जास्त नसावी.
- इ) महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ च्या नियम ११४ अन्वये कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करावयाची असल्यास तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या प्रती तास ७ पेक्षा जास्त नसावी.
- ई) कारखान्यातील कामगारांची तपासणी पूर्ण झाल्यानंतर पुढील पंधरा दिवसांमध्ये सर्व कामगारांची माहिती विहित नमुन्यामध्ये ऑनलाईन प्रणालीमार्फत संचालनालयाला सादर करणे बंधनकारक राहिल.
- उ) प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी कामगारांना व्यावसायिक आजार (Occupational Disease) किंवा अन्य आजार झाल्याचे आढळल्यास त्याचा सविस्तर अहवाल ऑनलाईन प्रणाली किंवा मोबाईल ॲप्लिकेशनद्वारे अपलोड करणे बंधनकारक राहिल.
- ऊ) राष्ट्रीय परिक्षण आणि अंशशोधन प्रत्यायन बोर्ड (National Accreditation Board for Testing and Calibration Laboratories) यांचेकडील प्रमाणित प्रयोगशाळेमधून प्राप्त झालेले कामगारांचे पॅथॉलॉजिकल तपासणी अहवाल सदरहू विकसित केलेल्या प्रणालीशी संलग्न (Integrate) करणे बंधनकारक राहिल.

२१. प्राधिकृतीच्या नूतनीकरणाचा अर्ज कालावधी संपण्यापूर्वी दोन महिने अगोदर विहित नमुन्यात सर्व कागदपत्रे व अर्ज शुल्क म्हणून रु.२५,०००/- प्रति जिल्हा इतकी रक्कम ग्रास प्रणालीमार्फत संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई यांचे नावे भरून त्याच्या चलनाची प्रत अर्जासोबत पाठवावी.

२२. प्राधिकृती नूतनीकरण वयाच्या ५८ व्या वर्षापर्यंतच करण्यात येईल. सदर व्यक्तीस वयाची ५८ वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून काम करता येणार नाही.

२३. प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांचेकडून संचालनालयास नूतनीकरणसाठी प्राप्त झालेल्या अर्जांची छाननी करण्यात येईल. तसेच , प्रमाणक शल्यचिकित्सकांच्या यापूर्वीच्या प्राधिकृतीचे मूल्यमापन खालील मुद्द्यांच्या आधारे करून नूतनीकरणाबाबत योग्य शिफारसीसह सादर करावे. :-

- अ) मोबाईल ॲप्लिकेशन किंवा ऑनलाईन प्रणालीचा नमूद केल्याप्रमाणे वापर केला आहे किंवा कसे याबाबत तपासणी करावी.
- ब) वैद्यकीय तपासणी बाबतची माहिती विहित मुदतीत सादर केली आहे किंवा कसे याबाबत तपासणी करावी.
- क) प्राधिकृतीच्या विहित कालावधीत तपासणी संदर्भात कामगार/कामगार संघटना किंवा कारखाना व्यवस्थापनाची कोणतीही गंभीर स्वरूपाची तक्रार असू नये.
- ड) तपासणी केलेल्या कारखान्यांमध्ये व्यवसायजन्य आजार आढळून आला आहे किंवा कसे याबाबत तपासणी करावी.

२४. उपरोक्त बाबींची पूर्तता अर्जदाराकडून झाली नसल्याचे निदर्शनास आल्यास असा प्रस्ताव मान्य करण्यात येऊ नये. अर्जाची छाननी व मूल्यमापन करून संबंधितांकडून अर्जातील त्रुटींची पूर्तता होत असल्यास पुढील कार्यवाहीसाठी प्रस्ताव शासनास सादर करावे. नूतनीकरणाचा कालावधी जास्तीत जास्त २ वर्षे एवढा राहिल. नूतनीकरणाबाबत शासनाकडून मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर संबंधित अर्जदारास प्राधिकृतीच्या अनुषंगाने औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयातील प्रमाणक शल्यचिकित्सक यांनी तातडीने आदेश निर्गमित करावेत.

२५. कारखाने अधिनियम, १९४८ अंतर्गत नियुक्त करण्यात येणारी प्रमाणक शल्यचिकित्सकांची प्राधिकृती ही तात्पुरत्या स्वरूपात समजावी.

२६. वरील कोणत्याही अटीचे उल्लंघन केल्यास प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून केलेली प्राधिकृती रद्द करण्यात येईल.

२७. उपरोक्त सर्व अटी व शर्तीचे पालन काटेकोरपणे होण्याच्या अनुषंगाने संनियंत्रण करण्याची संपूर्ण जबाबदारी संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय यांची राहिल.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक क्र. २०२४०२२९१४५७०५०५१० असा आहे. सदर शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(दिपक पोकळे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे अपर मुख्य सचिव, मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा. उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव, उपमुख्यमंत्री कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. सर्व मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) मा. प्रधान सचिव (कामगार), उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) मा. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मुंबई.
- ८) आयुक्त (कामगार), कामगार आयुक्तालय, वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, वांद्रे (पू) मुंबई -५१
- ९) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, वांद्रे (पू) मुंबई -५१
- १०) उप सचिव (कामगार -४) उद्योग, ऊर्जा, खनिकर्म व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ११) निवडनस्ती (कामगार-४), उद्योग, ऊर्जा, खनिकर्म व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

परिशिष्ट

Application form for Authorized Certifying Surgeon / and its renewal

1	Name of Applicant							Self-signed Passport Size Photograph
2	Name & Address of Clinic / Hospital							
	Pin code							
3	Address of Correspondence							
	Pin code							
4	Phone / Mobile No.							
5	E-mail address							
6	Date of Birth and Age (Not more than 58 years)							
7	Educational Qualification	University/institute			Year of passing			
	SSC							
	HSC							
	MBBS							
	DPH / DIH							
	AFIH							
	Additional Qualification, if any							
8	Experience regarding health check-up of Industrial Workers (Attach Experience certificate)	Sr No	Name and address of the Factory	From	To	Designation	Last Pay Drawn	
		1						
		2						
		3						

9	Facilities & equipment's available at the Clinic / Hospital for Industrial workers health check-up	(i) Stethoscope (ii) BP instrument (iii) Vision chart (iv) weighing machine (v) ENT checking kit (vi) Lung function test instrument (Spiro meter) (vii) Audiometric machine (viii) ECG machine (ix) X-Ray Machine				
10	List of available Staff in clinic & their qualification	Sr No	Name of Staff	Designation	Qualification	

Declaration

I hereby declare that the information given by me in the Application is true, complete and correct to the best of my knowledge and belief and that nothing has been concealed or distorted. If at point of time, I am found to have concealed/distorted any information or given any false statement, my application/authorization shall liable to be summarily rejected/cancelled without notice.

Date:

Signature:

Place:

Applicant's Name: